

Aphrodite Euploia: Denizcilerin koruyucu tanrıçası

Dr. Britta Özen-Kleine*

Tanrıça Afrodit'in en iyi bilinen etki alanı aşk, doğurganlık ve güzelliştir. Bu nedenle tanrıça, özellikle kadın yaşam alanıyla ilişkilendirilir. Genellikle kadınlar tarafından düğün veya evlilik bağlamında Afrodit'e tapınılırdı. Afrodit'in başka bir egemenlik gücüne daha sahip olduğu pek bilinmez: Afrodit, denizcilerin ve tüccarların güçlü, koruyucu tanrıçasıydı.

Eski yazılı kaynaklardan ve yazıtlardan, tanrıçayı denizcilerin hamisi olarak nitelendiren bir dizi Afrodit sıfatını biliyoruz. En iyi bilinen sıfat *Euploia*'dır ve "iyi, güvenli yolculuğun Afrodit'i" olarak çevrilebilir. Bu sıfat Afrodit için Knidos'ta, aynı zamanda Atina yakınlarındaki Pire'de ve daha sonra Olbia veya Delos adası gibi çeşitli yerlerde de belgelenmiştir. Tanrıçanın *Euploia* sıfatının yanı sıra denizle ilgili başka sıfatlarına da sıklıkla rastlanır: *Thalassía*, *Pontia* ve *Einalia* (deniz tanrıçası); *Liménia* (güvenli liman) ve *Epiliménia* (limana götüren), *Limenarchis* ve *Nauarchis* (limanın ve gemilerin hanımı), *Anadyomene* (denizden çıkan) ve son olarak *Galenaia* (dingin su, sakin).

Tüm bu sıfatlar tanrıçanın denizle ve denizcilikle olan özel ilişkisini kanıtlamaktadır. Bu sıfatların sadece Afrodit için kullanılmadığını, zaman zaman diğer tanrıların da bu sıfatları taşıyabildiğini kısaca belirtmek gerekir. Genel olarak tüm tanrılar için kullanılan epitetler, tanrının belirli bir kültteki rolünü daha ayrıntılı olarak tanımlamak için kullanılırdı. Örneğin Athena, bir kutsal alanda koruyucu şehir tanrıçası olarak *Polias* sıfatına sahipken, başka bir kültte zanaatkârların koruyucu tanrıçası olarak *Ergane* sıfatını almıştır. Dolayısıyla başka tanrıların kültürlerinde denizle bir bağlantıları varsa, onlara da *Liménia*, *Pontia* veya *Euploia* gibi sıfatlar verilebilirdi. Yine de Afrodit'in denizle ilgili bu sıfatlarla ilişkilendirilmesi diğer tanrılara kıyasla daha yaygındır.

* Saarland Üniversitesi Klasik Arkeoloji Enstitüsü Öğretim Üyesi

Afrodit'le ilgili günümüze kadar gelebilen en eski kayıtlar Homeros'a aittir. MÖ 8. yüzyılın ikinci yarısında yazıldığı bilinen bu kayıtlar sırasında Afrodit'in bu sıfatlarına rastlayamıyoruz; Tanrıça, yalnızca aşk ve bereket tanrıçası olarak geçiyor. Homeros'tan kısa bir süre sonraki, Afrodit'e edilen arkaik dönem duaları sayesinde Tanrıçanın denizle olan ilişkisinin sağlam bir şekilde kurulmuş olduğunu belgeleyebiliyoruz.

Lesbos adasının ünlü şairi Sappho, MÖ 600'lü yıllarda Afrodit'e birkaç kez dua ederek kardeşini deniz yolculuğunda koruması için yalvarmıştır:

“Kypris ve siz Nereus'un kızları, kardeşimi buraya sağ salim getirin. ...

... şimdi sen, Kypris, onu mutlu bir şekilde sılasına kavuştur! Kötülüğü (fırtınaları) ondan uzak tut, ...”

(Sappho, fr. 25 Diehl)

Ve başka bir duada:

“Kypris, ihsan et!....

Gemimiz limana kismetle ulaşsın, bırak ... siyah toprağa yeniden ayak basalım”

(Sappho, fr. 31 Diehl)

Atinalı kanun koyucu Solon'dan da bir dua bugüne kadar gelebildi. Solon, MÖ 6. yüzyılın başında Kıbrıs'a gitmiş ve orada Soloi kentinin kurulmasına yardımcı olmuş. Dönüş yolculuğuna çıkmadan önce Atina'ya sağ salim dönebilmek için dua etmiş (Solon, fr. 19, ed. West). *Menekşelerle taçlandırılmış Kypris'e, hızlı bir gemiyle memleketine güvenli bir yolculuk yapmasını sağlaması için yakarır.*

Her iki duada da “denizde güvenli bir yolculuk yapılmasını sağlanması için, Kıbrıs kökenli olduğundan “Kypris” adıyla bilinen Afrodit'e tapınılır.

Afrodit'in denizle olan yakın ilişkisi MÖ 4. yüzyıldan beri birçok yazıtlarla kanıtlanmıştır: Bu yazıtlarda genellikle sahilde bir Afrodit tapınağından ya da tanrıçanın doğrudan denize bakan bir heykelinden bahsedilmektedir.

“Burası Kypria’nın yeri. Çünkü o, denizcilerin geçişini tamamlamak üzere, yüksek bir kara parçasından parlayan denize bakmayı her zaman sevmiştir. Çünkü denizler, onun ilahi gücü karşısında titrer, parlayan suretini görünce”

(Anth. Palat. IX, 144).

Yazılı kaynaklarda, denizcilerin güvenli bir yolculuk için bu yerlerde nasıl dua ettikleri ve başarılı bir yolculuğun sonunda şükranlarını sunmak için tanrıçaya hediyeler sundukları defalarca anlatılır:

“Aeximenes Kypris’in muhteşem heykelini adadı,
Denizlerde yelken açan herkesi koruyana...”

(Anth. Palat. IX, 601).

Epigrafik kanıtlara, Pausanias ve Plutarkhos’unki gibi diğer yazılı kayıtları eklediğimizde, Afrodit’in her tür deniz aracını koruduğu ve buna bağlı olarak her tür denizci tarafından tapınıldığı ortaya çıkıyor:

Donanma komutanları, denizciler, balıkçılar, gemi kaptanları, gezgin tüccarlar ve özel şahısların yanı sıra her tür deniz aracının mürettebatı. Afrodit’in özel koruması altında olanlar sadece insanlar ve gemiler değildi, aynı zamanda geminin yükü ve mallarıydı. Dolayısıyla tüccarlar mallarının başarılı satışı ve elde ettikleri kâr için de Tanrıçaya şükranlarını sunuyorlardı.

Halikarnassos’ta bulunan ve bugün kayıp olan bir Afrodit heykelinin kaidesi üzerindeki yazıt buna bir örnektir (SEG 28, 838): Tüccar Phaeinos “güzel Kypris”e “güzel bir heykel” adar ve böylece ticaretinden elde ettiği ilk geliri ona sunar. Afrodit ona denizde her zaman eşlik etmiş ve zenginliklerini korumuştur.

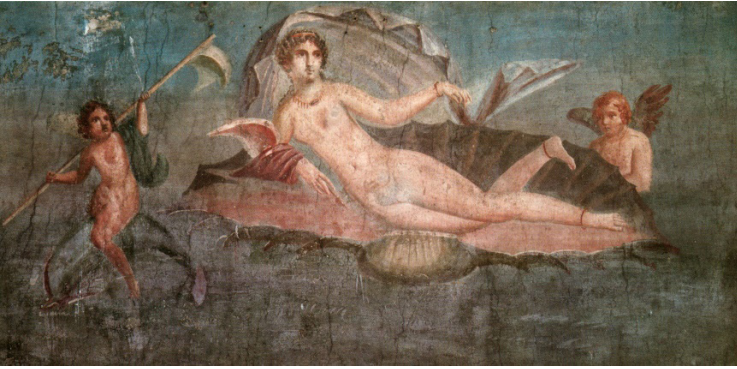
Afrodit’in denizler üzerindeki gücü, muhtemelen en etkileyici şekilde, iyi bilinen bir anekdotla özetlenebilir. Anekdot, MÖ 4. yüzyılda tarihçi Polycharmos’un, MÖ 685 civarında gerçekleştiğini yazdığı şöyle bir olaydır:

Tüccar Herostratus, Kıbrıs’taki Bafta antik bir Afrodit heykelini satın alır. Daha sonra ticaretine devam eder, Kıbrıs’tan Kuzey Afrika’daki Naukratis’e yelken açar. Bu geçiş sırasında gemi, şiddetli bir fırtınaya yakalanır. Denizciler, Afrodit heykelinin yanına sığınır

ve ona yalvarırlar. Afrodit onların dualarına cevap verir. Gemide yeşil mersinlerin filizlenmesini sağlar. Bu mersinlerin kokusu, deniz tutmasını yok etmiş. Afrodit fırtınayı da sakinleştirir, böylece gemi, Naukratis limanına güvenli bir şekilde ulaşır. Tüccar Herostratos, limana varır varmaz minnettarlığının bir göstergesi olarak antik heykelciği Naukratis'teki Afrodit tapınağına bağışlar.

Peki Afrodit'in deniz üzerindeki gücü nereden geliyor?

Tanrıça daha doğumuyla özel bir şekilde denizle bağlantılıdır. Doğum efsanesi ilk olarak Hesiod tarafından MÖ 700'lerde kaleme aldığı *Theogony* adlı eserinde (154 ila 206'ncı dizeler) kaydedilmiştir. Bu eserde dünyanın ve tanrıların yaratılışını anlatır. Başlangıçta Kaos vardır, Kaos'tan, Gaia (Yer) doğar. Gaia, Uranos'u (Gök) yaratır ve ondan pek çok defa gebe kalır. Ama Uranos, doğumlarından sonra çocuklarının gün ışığına çıkmalarına izin vermez ve onları yeryüzünün rahminde saklar. Bunun üzerine Gaia, oğlu Kronos'tan yardım ister. Kronos, Uranos'u kovarken onun cinsel organını keser. Organ denize düşer ve tohumlar denize dağılır. Bir süre beyaz köpükler oluşur ve bu köpükten Afrodit doğar. Önce Kythera adasına, oradan da Kıbrıs'a geçer, oradan da denizden çıkar. Kıbrıs aynı zamanda Afrodit adasıdır ve bu yüzden ona *Kypris* adı da verilir. Eski Yunanlılar, bu efsaneden dolayı Tanrıçaya Afrodit adını verir. Çünkü bu kelimenin, Eski Yunanca *aphros*'tan, yani 'köpük'ten geldiği söylenmektedir.

Görsel 1 Venüs, denizde seyahat ediyor. Conchiglia'daki Casa della Venere'de duvar resmi, Pompei, MS 50-79.

Madem ki Afrodit'in kendisi denizden gelmiştir ve doğumundan kısa bir süre sonra Akdeniz'de seyahat etmiştir, denizle olan özel bağlantısının ve deniz üzerindeki gücünün sebebi de muhtemelen bu kökeni olmalıdır. Asıl deniz tanrısı Poseidon ile rekabet halindedir de. Poseidon denizlerin altını üstüne getirebilir; su elementinin doğal gücünü sembolize eder. Denizi sakinleştiren ve güvenli hale getiren ise Afrodit'tir. Bu nedenle tanrıça en geç arkaik çağlardan beri denizcilerin ve tüccarların önemli bir koruyucu tanrısı olmuştur.

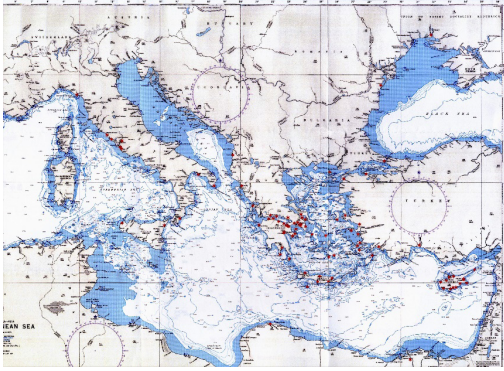
Bazı kutsal alanlarda ve aynı zamanda çok sayıda kaynakta Afrodit'in iki temel faaliyet alanının, yani aşk ve denizciliğin birbirine bağlanması özellikle ilginçtir. Örneğin Kos Adasında Afrodit'e hem *Pontia* (denizin) ve hem de *Pandemos* (tüm halkın) olarak tapınılırdı. Kutsal alanı kıyıya yakın bir yerdedi ve bir rahibe her iki kültten de sorumluydu. Bugüne dek gelebilen bazı yazıtlardan, bir yandan genç evli kadınların bereket sağlamak; diğer yandan da savaş gemilerinin mürettebatının mutlu bir dönüş yapmasını sağlamak üzere adak işlerinin düzenlendiğini öğreniyoruz. Denizciler, balıkçılar ve gemi sahipleri ise yıllık olarak gemi başına hesaplanan bir para ödemek zorundaydı.

Aşk ve deniz arasındaki bu bağlantıya sadece kültte değil, antik edebiyatta da rastlıyoruz. "Aşk denizi" ifadesi arkaik çağlardan beri yaygın olarak kullanılmaktadır. Aşıklar, genellikle aşk denizinde seyahat eden denizciler olarak tasvir edilir. Deniz gibi aşk da çalkantılı ve fırtınalı olabilir ve gemi kazasına uğrayabilirsiniz. Bu nedenle, aşkta, denizde olduğu gibi, uygun rüzgarlara ve iyi havaya ihtiyacınız vardır. Bunların her ikisi de Afrodit'in sağlayabileceği şeylerdir.

Şimdi Afrodit'in denizcilikle ilişkilendirilen kutsal alanlarına dönelim. Denizcilerin Afrodit'i üzerine yaptığı bir çalışmada Martin Eckert, Tanrıçanın 172 tane kutsal alanını incelemiştir. Birçok kutsal alanlarda kült yerinin görünümü veya kültün kendisi hakkında neredeyse hiçbir şey bilmediğimizi, tanımlamanın genellikle sadece yazıtlara dayandığını, arkeolojik özelliklerin ve buluntuların ise az olduğunu belirtmiştir. Zeus ya da Athena gibi tanrıların aksine, Afrodit için genellikle büyük kült alanları inşa edilmemiştir. Tapınma yerleri genellikle, sadece bir sunak ve

küçük bir tapınağı olan, oldukça küçük, açık hava kutsal alanlarıdır, ancak bazı kutsal alanlarda tapınak da yoktur. Bu nedenle Afrodit kutsal alanlarını tespit etmek çoğu zaman zordur.

Eckert çalışmasında, deniz kenarında bulunan Afrodit kutsal alanlarının büyük çoğunluğunun aslında denizcilerle bir bağlantısı olduğunu ortaya koymuştur. Bunların çoğu limanlardadır ya da limanlara yakın önemli denizcilik noktalarında yer almaktadır. Kutsal alanlar bir yerleşim ya da ticaret merkezinin içinde yer alabileceği gibi, şehir surlarının dışında bir sahilde ya da iskele bölgesinde olabilir.

Görsel 2 Afrodit kutsal alanlarının deniz referanslı haritası

Limanlardaki kutsal alanların bazıları MÖ 8. yüzyıl gibi erken bir tarihte, ancak çoğu MÖ 7. ve 6. yüzyıllarda inşa edilmiştir. MÖ 9-8. yüzyıldan itibaren eski ticaret yollarını canlandıran ve Levant'tan batıya doğru yelken açarak Akdeniz'deki ticareti yoğunlaştıran Fenikeliler, kutsal alanların bir kısmının kuruluşunda muhtemelen rol oynamışlardır. Gerçekten de Afrodit'in deniz tapınakları Akdeniz'de eşit bir şekilde dağılmamıştır, ancak önemli ticaret yolları boyunca ve önemli ticaret merkezlerinde yoğunlaşmalar gözlemlenebilir. Tanrıçanın kutsal alanı ile uygun bir demir atma yeri arasında genellikle doğrudan bir bağlantı olduğu gerçeği Kıbrıs'a bakıldığında açıkça ortaya çıkmaktadır.

Kıbrıs aynı zamanda Afrodit'in denizle ilgili en eski tapınaklarına da ev sahipliği yapmaktadır. Bu kesinlikle bir tesadüf değildir, çünkü Afrodit, sadece mite göre Kıbrıs kökenli değildir.

Muhtemelen Fenikelilerin beraberlerinde getirdikleri Doğulu bir tanrıçanın, bir Eski Kıbrıs ve Miken tanrıçası ile harmanlanmasıyla ortaya çıkmıştır.

Eski denizciler için deniz, bilinmeyen ve tehlikeli bir kozmosdu. Bu kozmos kontrol edilemezdi ve çoğunlukla karşısında korunmasız kalırdı. Hava, tehlikeli sığıklar, akıntılar ve rüzgarsızlık ya da aşırı rüzgârlar sadece seyahati zorlaştırmakla kalmaz, aynı zamanda bir anda büyük can ve mal kayıplarına neden olabilirdi. Buna rağmen, deniz yoluyla ticaret her zaman yenilik ve refahın da önemli itici gücü olmuştur. Bu nedenle de deniz yolculuklarından vazgeçilmemiştir.

Dolayısıyla, açık denizlerde günler, haftalar süren zorlukların ardından sağ salim bir limana varan denizcilerin, kendilerine sağlanan güvenlik için minnettarlıklarını ifade etme ihtiyacı duydukları anları tahayyül etmek çok kolay, çok anlaşılır. Liman kentlerinden birinde bulunan Afrodit kutsal alanını ziyaret etmek denizciler arasında kesinlikle yaygın bir uygulamaydı. Bununla birlikte, yolculuğa çıkmadan önce dua etmek ve bağışta bulunmak da adettendi. Atinalı bir sanatçının yaptığı ve bugün Theben Müzesi'nde bulunan bir *oinochoe* (bir tür sürahi, çömlek) üzerindeki tasvir bunu doğruluyor: Tasvirde yola çıkmadan önce bir denizcinin duası bulunuyor. Geminin pruvasına çömelmiş bir adam, elinde denize atmak üzere olduğu bir çelenk tutmakta. Nike acele acele gemiye yaklaşmakta, başarılı yolculuğu taahhüt etmekte. Bazı bilim insanlarına göre, tasvirde okunabilen eski Yunanca harfler “Onu (gemiye) koru” cümlesi olarak yorumlanabilir.

Görsel 3 Bir *oinochoe* üzerindeki betimlemenin çizimi, Theben Müzesi

Denizcilerin kutsal alanları, kesinlikle öncelikli olarak yaz aylarında çok popülerdi. Çok farklı kökenleri olan denizcilerin pek çok dilde dua ettikleri, uluslararası ve hareketli kült alanları olmalıydılar. Bu tür kutsal alanlar, aynı zamanda haber ve yeniliklerin paylaşıldığı yerler oldukları için araştırmalarda 'temas sağlayan kutsal alan' (*contact sanctuary*) olarak da adlandırılır. Afrodit gibi çok katmanlı bir figür, Astarte veya İştâr gibi Doğu tanrıçalarına benzerliği nedeniyle çok farklı kökenlerden gelen denizciler için iyi bir özdeşleşme fırsatı da sunuyordu.

Bu tür Afrodit kutsal alanlarının yakınlarında, denizcilerin o uzun süreli gerginliklerini, yorgunluklarını atabilecekleri eğlence bölgelerini de hesaba katmak gerekmiş. Bu tür liman mahallelerinin çeşitliliği, renkli koşuşturması ve uluslararası niteliği bazı antik yazarların gözüne batmış. Örneğin Platon, bu yüzden ideal bir şehrin denizden birkaç kilometre uzakta inşa edilmesini tavsiye etmiştir.

Karia ve yakın çevresindeki antik coğrafyada, Milet, Mylasa, Halikarnassos, Knidos ve Kaunos da dahil olmak üzere, denizcilikle bağlantılı birçok Afrodit kutsal alanı bulunmaktadır. Çok farklı ipuçları, bu kült alanlarının denizcilik kutsal alanları olarak tanımlanmasını mümkün kılmıştır: Mylasa (Asıl kutsal alanın henüz bulunamadı) ve Halikarnas'ta (kutsal alan, Salmakis kaynağının yakınında, limanın batı kenarındadır) *Aphrodite Euploia* kültürünü kanıtlayan kriter, yazıtlardır.

Ancak belirli bir Afrodit kutsal alanının denizciler tarafından ziyaret edilip edilmediğini nasıl anlayabiliriz? Bunun için çeşitli kriterler vardır: Birincisi, bir kutsal alanın kültüne ilişkin eski yazılı kaynaklar ve/veya yazıtların, Afrodit'in denizle bağlantılı bir sıfatını aktarıp aktarmadığıdır. İkincisi, adakların denizcilere açık bir aufta bulunması koşuluyla, kutsal alandaki bulgu yelpazesi bir ölçüt olabilir. Son olarak, kutsal alanın konumu da bir gösterge olabilir, ancak bu kriter tek başına sınırlı bir öneme sahiptir.

Antik çağda Afrodit'e tapınmanın zaten ünlü olduğu Knidos kentindeki Euploia kültü ise antik literatürle belgelenmektedir.

Pausanias (I, 13) Knidos sakinlerinin özellikle Afrodit'e tapınmalarını ve bu nedenle burada üç Afrodit kutsal alanı bulundu-

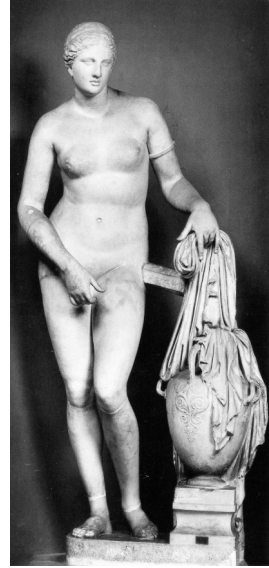
ğunu kaydeder. İlki ve en eskisi *Aphrodite Doritis*'e (hediye zengini), biraz daha gencinin ise *Aphrodite Akraia*'ya (yükseklerde yaşayan) ait olduğu söylenir. Son olarak, en genç olanı, genelde *Knidia* (Knidoslu) olarak bilinen, ancak Knidialılar tarafından *Euploia* olarak adlandırılan Afrodit'e aittir.

Son kültün ne zaman kurulduğu kesin değildir. Pausanias'ı takip edersek, kültün kesinlikle MÖ 4. yüzyılın başlarında var olduğunu görüyoruz. Bununla birlikte, Eckert'e göre, deniz koşullarına dayanarak, Kape Krio Burnunun altındaki geniş doğal limanın Rodos'tan Kos, Milet ve Samos'a giden gemiler tarafından her zaman kullanıldığı varsayılabilir. Bu nedenle burada daha erken dönemlerde bir denizciler kutsal alanının bulunması muhtemeldir.

Knidos'taki *Aphrodite Euploia* kutsal alanı antik çağda çok ünlüydü. Kültün öne çıkmasının ana nedeni, Afrodit tapınağına dikilen, görünüşü ve güzelliği nedeniyle insanları büyüleyen, Praksiteles tarafından yaratılan heykeldi. Bu heykel, bir tanrıçanın tamamen çıplak tasvir edildiği ilk gerçek boyutlu heykeldi. Bu kült imge, Roma İmparatorluğu döneminde de pek çok turistin ilgisini çekmiştir. Knidos'un, cazip tekliflere rağmen *Knidia* heykeli ni asla satmamasının nedeni kesinlikle budur. Heykelin, Praksiteles tarafından yapılmış orijinali kaybolmuş olsa da, Roma kopyaları ve tasvirleri bize orijinalinin tam bir izlenimini vermektedir.

Ancak Knidos'taki asıl *Aphrodite Euploia* kutsal alanı için durum farklıdır. Çünkü henüz şüpheye yer bırakmayacak şekilde yerini tespit etmek ve böylece Praksiteles'in Afroditinin durduğu tapınağı belirlemek mümkün olmamıştır.

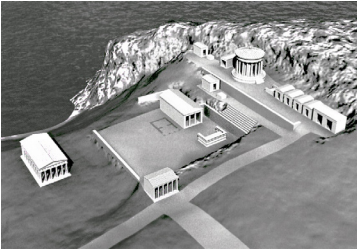
Knidos kentinin kuzeybatısında, limanın yukarısında, üzerinde çeşitli kutsal alanların yer aldığı birkaç teras bulunmaktadır. 1960'ların sonunda / 1970'lerin başında, Kazı ekipleri, en üst

Görsel 4 Colonna
Afroditi, Roma, Vatikan
Müzeleri, 812, MÖ 350
civarı

terasta sunaklı yuvarlak bir kült binası bulmuşlardır. Bu kutsal alanı *Aphrodite Euploia*'nıninki olarak tanımladılar ve Praksiteles'in *Knidia*'sının yuvarlak tapınakta durduğuna hükmettiler. Bunu Plinius'un (Plin. nat. 9, 79) anlatısına dayandırdılar: "Heykelin açık bir tapınaktadır ve bu nedenle her taraftan görülebilmektedir". Dahası, *Knidia*'nın bir Roma kopyası Hadrianus'un Tivoli'deki villasında bulunmuştu ve o da yuvarlak bir tapınağın içindeydi.

Ancak Knidos'taki bu yapının *Aphrodite Euploia*'ya atfedilmesi bugün genellikle reddedilmektedir. Çünkü daha sonra yapılan araştırmalar ve incelemeler bu yuvarlak yapının aslında bir cella duvarı ile kapalı bir yapı olduğunu ortaya çıkarmıştır. Yani *Knidia* her tarafından seyredilemiyordu. Ayrıca yuvarlak terasın, Praksiteles'ten yaklaşık 150 yıl sonra, MÖ 2. yüzyılda inşa edildiği belirlendi. Daha sonraki kazı ve araştırma sürecinde, yuvarlak terasta Tanrıça Athena'ya atfeden yazıtlar bulununca buranın sahibinin Afrodit olup olmadığı kanıtlanamaz hale geldi. Terasta başka tanrılara tapınılmış olması da mümkündür. Asklepios'a özgü heykel buluntuları, bu alanda bir şifa tanrısı kültürünün varlığının da kanıtı olabilir.

Görsel 5 Knidos kentinin batısındaki kutsal alan teraslarının yapılandırılmış modeli

Görsel 6 Knidos'ta üst terasta bulunan yuvarlak yapı

Sonuç olarak Knidos'taki ünlü *Aphrodite Euploia* tapınağı, şu ana kadar tanımlanamamıştır. Lukianos'un ifadelerine göre (*Erotes*; 11-17), Euploia tapınağı dikdörtgen bir zemin planına ve tapınak odasına açılan her dar kenarda bir kapıya sahiptir.

Böylece heykel, arkasından da görülebilmektedir. Ünlü yazar, kutsal alanda bahçelerden de söz etmektedir. O halde burada yeterli su ve alan olmalıydı. Bu bilgilerle, kutsal alanın Dorik stonanın kuzeyindeki Korinth tapınağı alanında ya da stoa ile Dionysos kutsal alanı arasındaki alanda yer aldığı düşünülebilir. Daha ileri arkeolojik araştırmalar bir gün Knidos'un ünlü tanrıçasının kutsal alanını gün ışığına çıkarabilir.

Afrodit'in kutsal alanına dair, arkeolojik açıdan kanıtlanmış iyi bir örnek Milet yakınlarındadır.

1989 yılında Zeytintepe'de *Oikous* Afrodit'i'nin kent dışı kutsal alanı keşfedilmiştir. Bu kutsal alandan antik yazılı kaynaklarda çokça bahsedilmektedir. Anlatılarda, kutsal alanın Milet'in dışında denizin üzerindeki konumu, aşk konusunda tanrıçaya dua eden kadınlar ve bir de, gemiyle seyahat etmeden önce Afrodit tapınağını ziyaret eden bir kadın geçmektedir (Chariton 3, 2, 12-14).

Kutsal alan, gerçekten de tanımlandığı gibi bir zamanlar deniz olan bir yerin üzerinde, belirgin bir noktada yer almaktadır. Şüpheye yer bırakmayacak şekilde, kültün Afrodit kültü olduğuna dair yazıtlar, terrakottalar (pişmiş toprak) ve çömlekler üzerindeki grafitiler bulunmuştur. Bunlar aynı zamanda, kutsal alanın MÖ 7'da yüzyılda kurulduğunu ve MÖ 494'te Milet şehrinin yıkılmasıyla bağlantılı bir boşluktan sonra Roma İmparatorluğu dönemine kadar kullanıldığını da kanıtlamaktadır. Latmi-an Körfezi'ne giren gemiler tarafından muhtemelen uzaktan da görülebilen mermer bir tapınağın kalıntıları geç arkaik döneme tarihlenmektedir.

Görsel 7 *Oikous* Afrodit'i'nin Milet yakınlarındaki Kutsal Alanı

Görsel 8 Mısır'dan bronz şahin başı, Milet Müzesi

dua eden kadınlar tarafından ziyaret edildiğini göstermektedir. Bu konuda arkeolojik kanıtlar yazılı kayıtlarla uyusmaktadır. Öte yandan, kutsal alana çok uzaklardan gelmiş sayısız adak eşyası bulunmaktadır. Akdeniz'in tüm bölgelerinden gelen çanak çömlekler, Kıbrıs ve Fenike-Suriye bölgesinden gelen heykelciklerin yanı sıra Mısır kökenli zengin buluntular özellikle dikkat çekicidir. Her ne kadar bu tür yabancı objeler yerel Miletlilerin eline geçmiş ve onlar da bunları Afrodit'e adanmış olsalar da, objelerin bolluğu ve menşe bölgelerinin çeşitliliği Akdeniz'in her bölgesinden denizcilerin burada tanrıçaya taptıklarını açıkça göstermektedir. Kutsal alanın denize yakın konumu da bunu vurgulamaktadır.

Dolayısıyla bir tanrıya adanan adaklar, kutsayanların kimliğine dair bir gösterge de sağlayabilir. Adakların uluslararası niteliğine ek olarak, az sayıda bile olsa, bir kutsal alanda denizcilerin varlığının açık kanıtı olan adanmışlıkların da olduğu unutulmamalıdır. Aegina ya da Kirene'de

Görsel 9 Aphrodite Epilimēnia'ya adanan çapa fragmanı, Aegina Müzesi

bulunanlar gibi çapaların adanması buna bir örnektir. Mesleğe özgü bu tür adaklar, tanrı ya da kült tam olarak bilinmese bile, denizcilerin bu kutsal alanı dua etmek için kullandıklarını kanıtlamaktadır.

Kriterler arasında son olarak, çok sınırlı bir öneme sahip olsa da, bir kutsal alanın konumu, demiştik. Bunun bir örneği Kaunos'taki Afrodit kutsal alanıdır.

Kaunos Agorası'ndaki Afrodit kültü, *Çeşme Binasının* üzerindeki Roma İmparatorluğu dönemine ait ünlü gümrük yazıtında geçmektedir. Bu yazıt, Kaunos şehrinin cömert bir özel bağış sayesinde tüccarlara sağlayabildiği gümrük imtiyazlarını düzenlemektedir. Yazıtta Afrodit'ten çok kez bahsedilmektedir. Metinden, ithal veya ihraç edilecek mallar için Kaunos'ta tüccarların ödemesi gereken vergilerin bir kısmını Afrodit'e bağışta bulunmalarının adet kabul edildiğini anlıyoruz.

Yazıt böylece Kaunos'ta bir Afrodit tapınağı olduğunu doğrulamakta, ancak tanrıça için denizcilikle bir bağlantı olduğunu düşündürecek bir sıfat belirtmemektedir.

1960'lardan bu yana kült alanının araştırılması doğrudan kentin merkezindeki limana yönelmiştir. Burada MÖ 3. yüzyılın I. çeyreğinden kalma, liman agora alanını kuzeye kapatan anıtsal sütunlu bir stoa bulunmaktadır. Salondaki kazı çalışmaları sırasında, salonun arka tarafında, Roma döneminde stoaya daha geç bir tarihte eklendiği anlaşılan bir kült odasının girişi ortaya çıkmıştır. Odada, önceden üzerinde bir sunağın durduğu bir podyum bulunmuştur. Bu sunakta, kollarında bebek Eros'u tutan Afrodit de dahil olmak üzere çeşitli tanrılar kabartma olarak gösterilmiştir. Sunakta Afrodit'in belirgin bir şekilde tasvir edilmesi, kültün aşk tanrıçasına adanmış olduğu varsayımına yol açmıştır. Bu teori, kült alanının hemen yakınında yapılan buluntularla desteklenmiştir. Çanak çömleğe ek olarak, çeşitli sondajlarda Geç Arkaik dönemden Hellenistik döneme kadar uzanan çok sayıda terrakotta bulunmuştur ve bunlar bir Afrodit kültünün adakları olarak yorumlanabilir.

GÖRSEL 10 Çeşme Binası ile birlikte Kaunos liman agorası (sağda) ve liman stoası (ortada)

Milet'in aksine, Kaunos'taki buluntu yelpazesi çok daha tek tiptir ve uluslararası değildir. Çanak çömleklerin yanı sıra, çoğunlukla terrakotta adaklar bulunmuştur. terrakottalar neredeyse sadece kadın figürlerini tasvir etmektedir. Bunlar arasında protom olarak adlandırılanlar açık şekilde en büyük grubu oluşturur. Protom terimi, buradaki adak bağlamıyla, sadece vücudun üst kısmının tasvir edildiği bir insan figürünü ifade eder. Tüm örneklerde sadece ön kısım şekillendirilmiş, heykelcik ve büstlerin aksine arka kısma şekil verilmemiştir.

Görsel 11 Kaunos Afroditi kutsal alanından bir protom, Fethiye Arkeoloji Müzesi

Görsel 12 Bir sandık mezar üzerindeki protom tasviri, Selanik Arkeoloji Müzesi

En yaygın pişmiş toprak tipi, vücudun baştan bele kadar bir bölüm olarak tasvir edildiği klasik protom tipidir. Bu yarım figür tipi MÖ 6. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmış ve giderek vücudun baştan göğüs tabanına kadar daha küçük bir bölümünün tasvir edildiği eski tipin yerini almıştır.

Tüm Kaunos protomları, *khiton* ve *himation* (Eski Yunan kıyafetleri) giymiş seçkin kadınları zarif jestlerle tasvir eder. Kural olarak, kadınlar ne ellerinde bir nesne tutmakta ne de şüpheye yer bırakmayacak şekilde tanımlanmalarını sağlayacak özellikler taşımaktadırlar. Çoğunlukla MÖ 5. ve 4. yüzyıllara tarihlenirler. Akdeniz bölgesinde yaygın olan Klasik dönemin en popüler protom türünü yansıtır. Bunların çoğu kutsal alanlarda bulunmuştur, ancak daha nadir olarak mezarlarda ve evlerde de bulunmuşlardır. Bu tür terrakotta adakların adanması geleneği belirli bir bölge ya da belirli bir tanrıyla sınırlı değildir. Ancak Demeter, Persephone, Artemis, Athena, Afrodit ve nympheler gibi kadın tanrılara sunulan adaklar arasında belirgin bir şekilde baskındır. Kaunos protomları da bir Afrodit kutsal alanından geldikleri için bu bağlama çok iyi uymaktadırlar.

Tüm protomların baş kısmında bir delik vardır. Bu, terrakotanın bir ağaca ya da duvara asılmasını sağlayan bir ip takmak için kullanılmıştır. Asmak için kullanılan protomların yanı sıra, 30 cm'ye varan boyutlarından dolayı ayakta durmak için tasarlanmış olması gereken protom örnekleri de vardır.

Kaunos'taki bu adaklar yüzeysel olarak kadınlara özgüdür ve Afrodit kültürünün dişil yönleriyle kolayca ilişkilendirilebilir: Aşk, düğün ve doğurganlık.

Bununla birlikte, Kaunos'ta denizcilerin kutsal alandaki varlığını kanıtlayacak uluslararası veya denizcilige özgü ithaflara dair hiçbir kanıtımız yok. Adakların tekdüzeliği nedeniyle, sadece iki olasılık bulunuyor. Ya Kaunos'ta Afrodit'e öncelikle aşk ve bereket tanrıçası olarak tapılıyordu, bu yüzden tamamen yerel, kadınlara özgü adaklar ağırlıktaydı ya da Kos'ta olduğu gibi adak töreni kadınların ve denizcilerin farklı adaklar sunmasını şart koşuyordu. Örneğin, adak terrakottalar kadınlara aitken, denizciler para bağışında bulunmak zorundaydı. Böyleyse, denizcilerin

adaklarının bugün göremeyişimiz son derece olağan. Bununla birlikte, denizciler de dahil olmak üzere tüm adak sunanların belirli bir tip adak bağışlaması gerekmiş olması da mümkün. Diğer kutsal alanlarda erkeklerin de kadınlarla aynı terrakottaları bağışlayabildiğine dair kanıtlar var. Bununla birlikte, kutsal alanda denizcilerin varlığına dair kanıt bulunmaması dikkat çekici. Kısaca denizcilerin adak sunup sunmadığı şüpheye yer bırakmayacak şekilde dile getirilemez. Buluntular arasında çok sayıda protom bulunması şunu kesin olarak söylememize izin veriyor: Henüz ayrıntıları tam olarak bilmesek de protomlar, Afrodit'in Kaunos ritüellerinde önemli bir rol oynadılar.

Birçok Afrodit kutsal alanında olduğu gibi, Kaunos'taki kutsal alanın yapısını yeniden inşa etmek henüz mümkün olamadı. Örneğin, Roma öncesi sunağın yeri bilinmiyor ve Afrodit'in bir tapınağı olup olmadığı sorusu cevapsız kaldı.

Kaunos'taki Afrodit kültünden günümüze ulaşan ve denize atıfta bulunan bir sıfat olmadığı gibi, uluslararası denizcilerin düzenli varlığına işaret eden bir dizi buluntu da yok. Bununla birlikte, limandaki konumu ve kuyu evi yazıtında bahsedilen kutsal alanın ticaretle ilişkilendirilmesi, denizcilerin de Afrodit kutsal alanını ziyaret ettiklerini ve güvenli bir yolculuk için dua ettiklerini gösterebilir.

Karya'daki çeşitli Afrodit kutsal alanlarına genel bakış bize, denizcilik kültürlerini tanımlamak için hangi kriterlerin kullanılabileceğini ve bu tür kültürlerin varlığını kanıtlamanın genellikle ne kadar zor olduğunu gösterdi. Bununla birlikte, elimizdeki tüm antik kaynakların incelenmesi, denizcilerin ve tüccarların koruyucu tanrıçası olarak Afrodit'in büyük önemini ve deniz üzerindeki özel gücünü açıkça ortaya koydu.

Okuma Önerileri:

M. Eckert, *Die Aphrodite der Seefahrer und ihre Heiligtümer am Mittelmeer* (Berlin 2016).

D. Demetriou, *Tes pases nautilies phylax. Aphrodite and the Sea*, in: Kernos. *Revue internationale es pluridisciplinaire de religion grecque antique*, 23, 2010, s. 67-89.

Antik Yazıtların kaynakları:

M. Treu, *Sappho: griechisch und deutsch*. 4. Auflage (München 1968)

Epigramlar:

H. Beckby, *Anthologia Graeca: griechisch und deutsch*. Band I-IV (München 1957-1958)

Görsel Kaynakçası:

Görsel 1 Venüs, denizde seyahat ediyor. Conchiglia'daki Casa della Venere'de duvar resmi, Pompei, MS 50-79.

Seaford, R. 1978. *Pompeii*. Summerfield Press: London. s. 61.

Görsel 2 Afrodit kutsal alanlarının deniz referanslı haritası

Eckert, M. 2015. *Die Aphrodite der Seefahrer und ihre Heiligtümer im Mittelmeer*. Lit Verl: Hamburg, Ek.

Görsel 3 Bir *oinochoe* üzerindeki betimlemenin çizimi, Theben Müzesi

Hatzivassiliou, E. 2010. *Athenian Black Figure Iconography between 510 and 475 B.C.* Leidorf Verlag: Rahden, tab. 5, görsel. 1.

Görsel 4 Colonna Afrodit, Roma, Vatikan Müzeleri 812, MÖ 350 civarı.

Bol, P. C. (Hrsg.). 2004. *Die Geschichte der antiken Bildhauerkunst II. Klassische Plastik*. Verl. Philipp von Zabern: Mainz, tab. 297

Görsel 5 Knidos kentinin batısındaki kutsal alan teraslarının yapılandırılmış modeli

Bachmann, M. (Hrsg.). 2009. *Bautechnik im antiken und vorantiken Kleinasien*. Internationale Konferenz Istanbul vom 13.-16. Juni 2007. Ege Yayınları: Istanbul 2009. s. 324, görsel 1

Görsel 6 Knidos'ta üst terasta bulunan yuvarlak yapı

Doksanaltı, E; Karaođlan, İ; Tozluca, D.O. 2018. *Knidos-Denizlerin Buluştuğu Kent. Bilgin Yay.*:Ankara, görsel 78.

Görsel 7 Oikous Afrodit'i'nin Milet yakınlarındaki Kutsal Alanı

Fotoğraf: J. Zurbach

<https://www.miletgrabung.uni-hamburg.de/milet-tour/tour-zeytintepe.html>

Görsel 8 Mısır'dan bronz şahin başı, Milet Müzesi

Beck, H. (Hrsg.). 2005. *Ägypten. Griechenland. Rom. Abwehr und Berührung*. Ausstellungskatalog Städel, Frankfurt am Main. Wasmuth: Tübingen, s. 119, Görsel 10

Görsel 9 *Aphrodite Epilimena*'ya adanan çapa fragmanı, Aegina Müzesi

Welter, G. Aeginetca XIII-XXIV, in: *Archäologischer Anzeiger* 1938, s. 497, Görsel 11

Görsel 10 Çeşme Evi ile birlikte Kaunos liman agorası (sağda) ve liman stoası (ortada)

Fotoğraf N. Schnorr, Kaunos Kazı ve Araştırmaları Arşivi

Görsel 11 Kaunos Afrodit'i kutsal alanından protomlar, Fethiye Arkeoloji Müzesi

Fotoğraf B. Özen-Kleine, Kaunos Kazı ve Araştırmaları Arşivi

Görsel 12 Bir sandık mezar üzerindeki protom tasviri, Selanik Arkeoloji Müzesi

Vokotopoulou, J. 1990. *Hoi taphikoi tymboi tes Aineias*. Athen, tab. 6